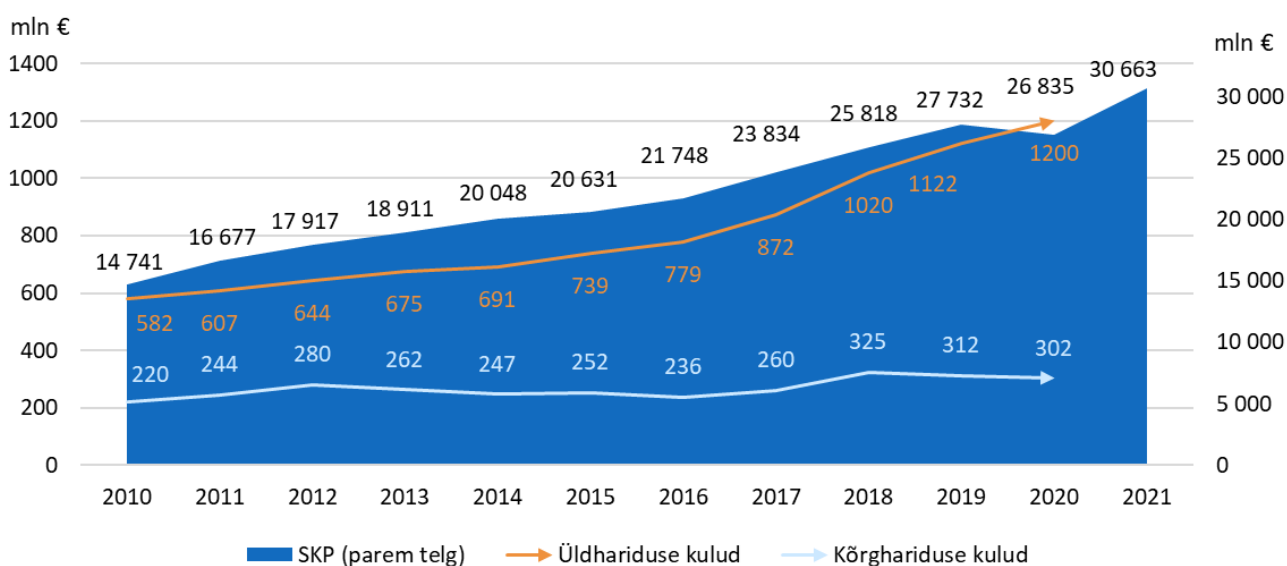

Rektorite Nõukogu ettepanekud eestikeelse kõrghariduse tulevikust Eesti erakondadele 2023. aasta Riigikogu valimiste eel

Venemaa sõda Ukraina vastu, energia- ja koroonakriis ning neis tingimustes tekkinud majandussurutis panevad Eesti poliitilistele otsustajatele erakordse surve langetada kiireid ja õigeid otsuseid. Me mõistame Eesti riigis välja kujunenud kriitilist olukorda ning rõhutame, et kõik kuus Eesti avalik-õiguslikku ülikooli panustavad riigi julgeolekusse ja heaolusse kõigi meie käsutuses olevate vahenditega.

Samas peame endale aru andma, et kõrghariduse pikaajaline alarahastamine on samuti risk Eesti demokraatiale ja julgeolekule. Kui meil ei ole piisavalt erinevate erialade eksperte ega suutlikkust pakkuda teaduspõhist kõrgharidust, taandub teaduspõhine lähenemine avalikust debatist ja ühiskonnakorraldusest. See on suur risk riigi jätkusuutlikkusele. Eesti edu põhineb inimestel ning kõrghariduse alarahastamine piirab ligipääsu haridusele, ahendab võimalusi end teostada ning kokkuvõttes kannatab Eesti riigi areng. Väheneb ka teadmussiire ülikoolist ühiskonda ja majandusse. Ülikoolidel on aina raskem motiveerida oma parimaid töötajaid tegelema Eesti ühiskonna ja majanduse teemadega eesti keeles.

Eesti kõrgharidus on Eesti omariikluse ja iseseisvuse üks tugisambaid, kuid kõrghariduse areng ei saa toimuda ressursideta. Ehkki viimane kõrgharidusreform viidi läbi parimate kavatsustega, on aastatega kõrghariduse rahastus drastiliselt langenud. Kui enne reformi olid valitsussektori kõrghariduskulud koguni 1,5-1,6% sisemajanduse koguproduktist (SKP), siis juba 2016. aastal kukkus see 1,1%ni. Kõrghariduse tegevustoetus, mis on kõrgharidusõppe korraldamise põhirahastus, on viimasel 5 aastal kasvanud 2-3 korda aeglasemalt kui riigi keskmine palk, üldhariduskooli õpetajate keskmine palk ja SKP. Sellega on tekitatud kõrghariduse rahastamises puudujääk enam kui 100 miljonit eurot aastas.

Allikas: Statistikaamet

Kõrghariduse krooniline alarahastatus väljendub mitmeti, aga kõige enam just õppejõudude palkades ja õppejõu töö väärtusetustumises. Õpetamine on ajamahukas ning tööjõukulud on seega põhiline osa ülikoolide eelarvest (keskmiselt 60%). Kolmandik Eesti avalik-õiguslike ülikoolide akadeemilisi töötajaid (ja Eesti Kunstiakadeemias ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias koguni 50% või enam) said 2021. aastal vähem palka kui tänavu plaanitud üldhariduskoolide õpetajatele. Teiseks vähendab süvenev alarahastus ligipääsu kõrgharidusele. Viimase kümne aasta jooksul on ülikoolid olnud sunnitud kaotama viiendiku õppekohtadest, kuigi gümnaasiumi lõpetajate arv kasvab. Ülikoolid on seni suutnud akadeemiliste töötajate lahkumist ülikoolidest vältida nende suunamisega teadus- või administratiivsele tööle, mille palgatingimused on paremad. Ülikoolid on samuti suurendanud omavahelist koostööd ja vähendanud oluliselt õppetöö sisulist dubleerimist. Näeme, et edasine õppetöö mahu kärpimine kahjustaks Eesti kõrghariduses saavutatud kvaliteeti ja strateegilist eesmärki tõsta Eesti elanikkonna haridustaset.

Käesolevaga soovime Eesti poliitilistele jõududele välja pakkuda võimalused, kuidas vältida Eesti kõrghariduse kokkukukkumist ja suunata see uuesti kestliku arengu teele. Meil tuleb iga hinnaga vältida kõrghariduse lagunemise faasi, millesse me oleme sisenemas. Sama sammuga saame vältida kõrghariduse lagunemisest lähtuvat ühiskondlikku kriisi.

1. Milliseks ka ei kujuneks Eesti kõrghariduse rahastusmudel tulevikus, peame juba täna peatama kõrghariduse tegevustoetuse kasvava mahajäämuse teistest eluvaldkondadest ja kompenseerima selle mahajäämuse tagajärjel tekkinud kõrghariduse rahastuse puudujäägi.

Soovitame tõsta kõrghariduse tegevustoetust järgneva nelja aasta jooksul vähemalt 15%-se sammuga. Selliselt oleks lisainvesteering nelja aasta peale kokku 300 miljonit eurot. Selle tulemusena on võimalik hakata taas väärtustama õpetamist ülikoolides ning toetada kõrgharidusõppe sisulist arendustööd.

	2022	2023	2024	2025	2026
Kõrghariduse tegevustoetus kokku, miljonit eurot	165	190	220	255	295
Sellest kavandatav lisaraha, miljonit eurot		25	30	35	40
Lisaraha kokku võrreldes 2022. aastaga, miljonit eurot		25	55	90	130
Tegevustoetuse kasvu protsent aastas		15,2%	15,8%	15,9%	15,7%

2. Laiema ühiskondliku kasu ja Eesti konkurentsivõime nimel tuleb suurendada kõrgharidusega elanikkonna osakaalu.

Leiame, et haridusstrateegias¹ seatud eesmärk kasvatada kõrgharitud 30–34-aastaste osakaalu 45%ni on tänapäeva maailmas põhjendatud, sest haritud, teaduspõhist mõtlemist rakendada oskavad inimesed on Eesti üks kõige olulisem arenguressurss. Vajame inimesi, kes panustavad erialaste teadmistega Eesti majandusse, mõistavad laiemalt ühiskonnas toimuvaid protsesse, oskavad usaldusväärset infot infomürast eristada, osalevad aktiivselt ühiskonnaelus, oskavad hoida oma tervist, on loovad, ettevõtlikud, hoiavad kõrgel Eesti kaitsetahet ja -võimekust ja jätkavad õppimist kogu elukaare jooksul. Ülikoolide jaoks tähendab selle eesmärgi poole liikumine vajadust suurendada vastuvõttu ennekõike eestikeelsetel õppekavadel, investeerida õppe korraldamisel ja arendamisel nii

talendiprogrammidesse kui ka paindlike, personaliseeritud õpiteede loomisesse. Samuti ei saa viivitada digipöörde läbiviimisega Eesti ülikooliõppes.

- 3. Pikaajaline rahastussiht peab võimaldama parandada ka õppetoetuste ja -laenude süsteemi. Tasulisele või osaliselt tasulisele õppele on võimalik üle minna ainult juhul, kui seda toetab riiklike laenude-, laenutagatiste- ja elamistoetuste süsteem, mis väldib juurdepääsu ahenemist kõrgharidusele üliõpilase majanduslikust olukorrast sõltuvalt. Üliõpilaste toetuste süsteemi tänane tase on ebapiisav isegi tasuta õppe tingimustes. Koos adekvaatse üliõpilaste toetuse süsteemiga tuleb pikemas vaates seada strateegiliseks kõrghariduskulude sihiks 1.5% SKPst.**

Oluline on mõista, et ülikoolidele õppe korraldamiseks antav tegevustoetus on vaid ca pool kõrghariduskuludest, mida protsendina SKPst mõõdame. Hariduskuludena määratletakse mh ka toetused üliõpilastele. Ootame, et erakondade vahel saavutatakse pikaajaline kokkulepe õppemaksude küsimuses ning sellega koos vaadatakse üle ka üliõpilaste toetussüsteem ning õppelaenude süsteem. Täiskohaga töötamine õpingute ajal ära elamiseks ei võimalda kvaliteetset õpet ning ohustab ka üliõpilaste vaimset tervist. Seades pikaajaliseks sihiks kõrghariduskulude jõudmise 1.5%ni SKPst, on võimalik vältida tänase olukorra kordumist, kus unarusse on jäänud nii kõrgkoolide rahastusinstrument kui ka üliõpilaste toetused. Uuringud näitavad, et riigid teenivad kõrgharidusinvesteeringu maksutulude näol tagasi kiiresti ja see on ka Eestis nii (eri arvutustes suurusjärgus 7-8%ⁱⁱ). Seetõttu võiksime riigina oma noortesesse investeerida ja neile ka õppemaksuta kõrghariduse võimaldada.

- 4. Luua Eesti talendipoliitika, et nutikatel Eesti noortel oleks motivatsiooni alustada kõrgharidusõpinguid just Eesti kõrgkoolides ning Eestisse tahaksid tulla võimekad välistudengid.**

Nii soodustame nende esmase erialase võrgustiku teket Eestis, mis lihtsustab hilisemat tagasipöördumist, kui magistriraad või ka doktoriraad on omandatud mujal. Kõrgharidussüsteem ei saa korraga olla elitaarne ja kogu elanikkonna haridustaset tõstev. Küll aga saame kõrgharidussüsteemi sees nutikamatele eraldi tähelepanu pöörata ning nende võimekusele vastavat õpet pakkuda. Ülikoolid on oluliselt laiendanud teaduskoolide tegevust ja üldhariduskoolide õpilastele suunatud tegevusi. Oleme arendanud rahvusvahelist keskkonda, kasvatanud koostööd ettevõtete ja välisülikoolidega nii teaduses kui ka õppes ning saame öelda, et just ülikoolide keskkond on innovatsiooni kasvulavaks juba praegu – näiteks Baltimaade iduettevõtete juhtide seas on märkimisväärselt just Eesti ülikoolide taustaga ettevõtjad ning selle tõttu soovitakse Eestisse õppima tulla. Samas vajab Eesti süsteemsemat talendipoliitikat ning ülikoolid on valmis selles protsessis võtmerolli võtma. Kvaliteetne, paljude võimalustega, tippteadlaste kaasatusega, rahvusvaheline õpikeskkond on see, mis talente siin hoiab.

- 5. Pöörata tähelepanu akadeemilise personali järelkasvule.**

Õppejõu töö vähene väärtustamine ja leviv arusaam kõrghariduse alarahastusest viivad selleni, et Eesti noored ei astu doktorantuuri ega soovi pärast kaitsmist jätkata tööd õppejõu või teadlasena. Näeme seda täna oma magistriõppe lõpetanutega rääkides, samuti statistikas. Aastatel 2013–2020 on eesti üliõpilaste vastuvõtt doktorantuuri kukkunud koguni kolmandiku võrra. Hädasti vajab korrektiive ka doktoriõppe tulemusrahastus, mis on samal tasemel (11 160 eurot) 2008. aastast alates, kui süsteem loodi. See on oluline doktoriõppe rahastamise osa, mis makstakse ülikoolidele välja alles peale doktoritöö kaitsmist.

Õpetamine on täna kõige odavam akadeemiline tegevus, aga hästi tehtuna väga ajamahukas. Akadeemiliste töötajate ajakasutuse uuringudⁱⁱⁱ näitavad, et sisuliselt kõikidel ametikohtadel on kasvanud teadustegevuse maht ja administratiivne töö, kuid õppetööle pühendatud aeg on vähenenud. Just õpetavatel ametikohtadel on kasvanud töötajate rahulolematuse tunded töötingimustega ja väärtusetuse tunne. See on tihedalt seotud sissetulekuga, aga ka õppejõuameti väärtustamisega laiemalt. Tänapäevaks otsustatud doktorantidele nooremteaduri staatuse andmine ja sissetuleku tagamine on üks osa lahendusest. Järgmiseks on Eesti kõrghariduses vaja luua karjääriperspektiiv õppejõudude palkade ja töötingimuste näol ning motiveerida pühendumist õppetööle. Õpetajate õpetajad ei tohiks teenida vähem kui õpetajad. Samuti ei tohiks meditsiini õppejõud teenida vähem arstidest või IT-õppejõud tarkvaraarendajatest.

6. Tõsta ambitsiooni digi- ja rohepöördesse investeerimisel.

Eesti ülikoolid soovivad oluliselt panustada digi- ja rohepöörde elluviimisse ülikoolides endis ja Eesti ühiskonnas laiemalt. Kumbki eesmärk ei ole saavutatav inimeste oskusi arendamata ja väärtushinnanguid muutmata. Sellest veelgi olulisem on aga ambitsioonika visiooni loomine ja vastavate tegevuste finantseerimine.

Koroonapandeemia andis ühiskonnale kaug- ja hübriidõppe kogemuse ning arusaamise, milliseid oskuseid ja vahendeid me tuleviku hariduses vajame. Ambitsioonikad digilahendused võimaldaksid pakkuda Eesti inimestele oluliselt laiemaid võimalusi oma haridustee kujundamisel, samuti olla abiks hariduspoliitika tegemisel. Proaktiivsed digitaalsed haridusteenused, õpitulemuste info koondamine inimese jaoks, õpivõimaluste otsingusüsteemid jpm ootavad juba ammu teostumist. Me vajame riigi tasemel koordineeritud tegevuskava, kuidas haridusinfo ja protsesside digitaliseerimise kaudu Eesti inimeste elukestvat õpet kõikidel haridustasemetel parimal viisil toetada.

Ka rohepöörde vajab sisustamist nii teaduse kui õppe tasemel ning selles vallas on samuti mõistlik teha arendusi laiemas koostöös. Kõikidel ülikoolidel on valmisolek sellesse oma kompetentsidega panustada.

7. Soodustada koostööd ettevõtetega ja kaasata kõrgharidusse eraraha.

Ülikoolid on viimastel aastatel palju panustanud ettevõtluskoostöösse. Ülikoolid töötavad selle nimel, et edendada Eesti majandusele ja ühiskonnale olulisi teadussuundi ning soodustada teadlaste ja ettevõtjate koostööd. Ülikoolid on asunud pakkuma mikrokraade jm täiendusõpet, et vastata paremini täiskasvanud töötaja õppimisvõimalustele ja soovidele ning tuua kõrgharidusse eraraha. Ülikoolid on loonud ka ettevõtlusdoktorantuuri kohti, et soodustada doktorikraadiga teadus- ja arendustöötajate kasvu ettevõtetes. Ootame, et ka riik astuks samuti samme erasektori panuse ja laiema koostöö soodustamiseks. Taastada tuleb tulumaksuvabastus ülikoolidele tehtavalt annetustelt ning kokku leppida maksusoodustused teadus- ja arendustegevusele.

ⁱ https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusvaldkonna_arengukava_2035_kinnitatud_vv_0.pdf

ⁱⁱ Männasoo, K., Pöder,

K., Ferraro, S., Hein, H., Rozeik, H. (2022). Kõrghariduse rahastusmudelid ja nende tulevikukindlus. Arenguseire Keskus. Uuringus sisalduva teabe kasutamisel palume viidata lisaks autorile ka tellijale.

ⁱⁱⁱ PRAXIS „Akadeemilised töötajad teadmusühiskonnas“, 2019;

[http://www.praxis.ee/?download=&kccpid=&kcccounthttp://www.praxis.ee/wp-](http://www.praxis.ee/?download=&kccpid=&kcccounthttp://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/04/APIKS-Eesti-2019.pdf)

[content/uploads/2018/04/APIKS-Eesti-2019.pdf](http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/04/APIKS-Eesti-2019.pdf) ja Eesti õppejõud 2012, Praxis, lk 49

[http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/06/2013-Eesti-oppejoud-](http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/06/2013-Eesti-oppejoud-2012.pdf#%5B%7B%22num%22%3A449%2C%22qen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C77%2C101%2C0%5D)

[2012.pdf#%5B%7B%22num%22%3A449%2C%22qen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C77%2C101%2C0%5D](http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/06/2013-Eesti-oppejoud-2012.pdf#%5B%7B%22num%22%3A449%2C%22qen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C77%2C101%2C0%5D)